

Szakvélemény

Albert Fruzsina *Társas kapcsolatok válsághelyzetben* címmel
az MTA doktora cím elnyerése érdekében benyújtott disszertációjáról

Albert Fruzsina *Társas kapcsolatok válsághelyzetben* című monográfiája a rendszerváltás utáni magyar szociológia egyik meghatározó kutatási irányába, a társas hálózatok empirikus vizsgálatába illeszkedik, ugyanakkor azon túlmutatva új, krízis- és mentális egészség központú perspektívát kínál. A kötet a COVID-19 pandémiát mint kvázi természetes kísérletet használja fel annak vizsgálatára, hogy miként alakul át a társas kapcsolatok szerkezete, funkciója és erőforrás-közvetítő szerepe egy rendkívüli társadalmi helyzetben. A világvjárvány során szerzett egyedi tapasztalatok a társas kapcsolatok működésének korábban feltáratlan aspektusaira világítanak rá.

A könyv szorosan illeszkedik a rendszerváltás utáni magyar hálózatok kutatás – a szerző korábbi kutatásai által is jócskán gazdagított – hagyományához. Ugyanakkor Albert Fruzsina munkája túl is lép ezen a hagyományon azzal, hogy a kapcsolathálózatokat válsághelyzetben elemzi, és érzékeny rendszerekként értelmezi, közben különös hangsúlyt helyezve az egyéni mentális egészségben játszott szerepekre.

A kötet egymásra épülő fejezeteken keresztül jut el az elméleti megalapozástól az empirikus elemzésen át az átfogó szintézisig. A rövid bevezető fejezet nem pusztán a kutatás társadalmi kontextusát mutatja be, hanem egy önálló elméleti értelmezést is nyújt. A szerző a járványt a katasztrófa és a válság sajátos kombinációjaként értelmezi, amelyben a társas kapcsolatok közvetítő szerepe különösen felértékelődik. A 'csapáság' fogalmának átvétele lehetővé teszi a strukturális és egyéni szintek összekapcsolását. A bevezetés emellett világosan kijelöli a kutatás céljait: egyrészt a kapcsolathálózatok járvány alatti változásainak bemutatását, másrészt a kapcsolatok reziliencia-funkciójának feltárását. Ez a kettős fókusz végig következetesen jelen van a kötetben.

A második tartalmi fejezet – amely a kapcsolathálózatok vizsgálatának szükségességét tárgyalja – vázolja a munka elméleti kereteit. A szerző áttekinti a társadalmi tőke klasszikus és kortárs elméleteit, Bourdieu, Coleman és Lin munkásságától kezdve Granovetter erős és gyenge kötésekre vonatkozó elméletéig. A társadalmi tőke kapcsolati tőkeként való értelmezése jól kapcsolódik a nemzetközi és a magyar szakirodalomhoz.

A harmadik fejezet a pandémia magyarországi lefolyását és a társas kapcsolatok járvány alatti alakulására vonatkozó, korábban megjelent kutatási eredményeket foglalja össze. Az összefoglaló rámutat arra, hogy a járvány társas kapcsolatokra gyakorolt hatásai erőteljesen differenciáltak voltak, ami előrevetíti a későbbi hálózati elemzések egyik kulcstételét: a kapcsolati struktúrák és az egyenlőtlenségek összefonódását.

A szerző a monográfia negyedik fejezetében tér rá a saját és állandó szerzőtársai által a pandémia időszakában végzett, a legmagasabb nemzetközi sztenderdeknek megfelelő, gazdag információforrást biztosító kapcsolati napló módszert is alkalmazó kérdőíves kutatások eredményeinek ismertetésére. A fejezet a kapcsolathálózatok mintázatait és azok változását elemzi a szerző korábbi, a pandémia alatt folyó vizsgálatokéhoz hasonló módszerekkel végzett kutatásainak felhasználásával. Az eredményekből az látható, hogy a pandémia hatására a gyenge kötések visszaszorulnak, míg az erős, elsősorban családi és közeli baráti kapcsolatok felértékelődnek. Az elemzés egyik legfontosabb hozzájárulása annak kimutatása, hogy ezek a folyamatok társadalmilag differenciáltak: a kedvezőtlenebb helyzetű csoportok kapcsolathálói sérülékenyebbek, ami tovább erősíti a meglévő egyenlőtlenségeket.

Az ötödik, a kutatási alanyoktól származó idézetekkel gazdagon tarkított fejezet a kapcsolatok szubjektív megélését vizsgálja mélyinterjú módszerrel (a pandémiás időszak három pontján, közel száz interjú felhasználásával). A kvalitatív elemzés lehetővé teszi a kapcsolatok jelentésének és funkcióinak mélyebb megértését. A szerző rámutat arra, hogy a társas kapcsolatok nem mindig univerzálisan felhasználható erőforrások, hanem gyakran kötött funkciójú érzelmi és normatív struktúrák is, amelyek a válsághelyzetben specifikus támogatást nyújtanak, vagy éppen feszültségeket keltenek. Ezek a specifikus hatások a kvantitatív kutatások alapján nehezen megrajzolhatóak.

A szintetizáló jellegű zárófejezet egyik fő következtetése szerint a kapcsolati hálózatok kulcsszerepet játszanak a társadalmi rezilienciában, ugyanakkor maguk is következményei pre-pandémiás egyenlőtlenségeknek. A záró fejezet nem csupán összegzi az eredményeket, hanem visszahelyezi őket a kötet elején bemutatott tágabb elméleti és társadalmi kontextusba, közben kijelölve jövőbeli kutatások lehetséges irányait is.

Az elemzés egyik legfontosabb erénye, hogy miközben értőn alkalmazza a társas kapcsolatok kutatási programjában kulcsszerepet játszó új gazdaságpszichológia alapvető nemzetközi és hazai eredményeit, el tud szakadni e kutatási hagyomány gazdaság-centrikus kapcsolati erőforrás koncepciójától, és más network-modellek mellett a gazdaságpszichológia által azonosított alapvető hálózat-modelleket is a mentális egészséggel összefüggésben elemzi, rámutatva bizonyos kapcsolat-típusoknak az említett kutatási hagyomány perspektívájából kevésbé érzékelhető funkcióira és korlátaira.

A disszertáció egyik további fontos erénye, hogy nem csupán kiterjeszti a gazdaságpszichológiai hagyomány modelljeit a társas támogatás és a mentális egészség problémáinak értelmezésére, hanem a különböző elméleti megközelítéseket integrálja az empirikus kutatás során is. Albert a társadalmi tőke klasszikus és kortárs elméleteit, a hálózatelméleti megközelítéseket, valamint a társas támogatás irodalmát integráltan kezeli. Elemzéseiben a kapcsolatok nem pusztán erőforrás-közvetítő eszközök, hanem jelentéshordozó viszonyok.

Az elméleti keret szervesen kapcsolódik a nemzetközi social capital és network science diskurzusokhoz, ugyanakkor az elemzés végig tartja a fókusz a pandémia magyar társadalomra gyakorolt hatásán. Mindeközben a társas kapcsolatok pandémia kontextusában történő elemzése közvetlenül járul hozzá társas kapcsolatokra vonatkozó nemzetközi társadalomelméleti diskurzushoz.

Empirikus szempontból a kötet kiemelkedő hozzájárulása a longitudinális megközelítés alkalmazása. A 2018 és 2021 közötti időszak összehasonlító elemzése lehetővé teszi annak bemutatását, hogy a társas kapcsolatháló miként reagálnak egy krízishelyzetre. Külön kiemelendő a pandémia különböző szakaszaiban felvett közel száz mélyinterjú, ami biztosította, hogy erről a speciális történeti helyzetről a későbbi társadalomtörténeti elemzések számára is felhasználható, szisztematikusan gyűjtött gazdag adatbázis álljon rendelkezésre.

A kötet kisebb hiányosságai elsősorban a fentiekben tárgyalt erősségeiből fakadnak. A elméleti keret gazdagsága helyenként a fogalmi precizitás rovására megy és csökkenti az analitikai fókusz. A szerző a társadalmi tőke, a hálózatelmélet és a társas támogatás irodalmának széles spektrumát integrálja, ami kétségtelenül a kötet egyik erőssége (lásd fent). Ugyanakkor ez a szintetizáló törekvés helyenként azzal jár, hogy az egyes fogalmak közötti analitikai különbségek elmosódnak, illetve a kulcsfogalmak (például társadalmi tőke, kapcsolati tőke, társas támogatás) közötti viszony nem minden esetben kerül kellően élesen operacionalizálásra az empirikus elemzés számára. Egy szűkebb, erősebben fókuszált fogalmi keret növelhette volna az elemzés konceptuális precizitását.

Az elemzés további erénye a longitudinális összehasonlítás. Ugyanakkor az oksági értelmezések bizonyos pontokon erősebbek, mint amit az adatok egyértelműen alátámasztanak. A pandémia hatásának azonosítása meggyőző, ugyanakkor a változások egy része – különösen a kapcsolatháló beszűkülése egyes csoportokban – részben már korábban is jelen lévő trendekhez is köthetőek. Erre erősebben reflektálhatott volna a szerző.

A kvantitatív és kvalitatív módszerek integrációja a kötet további kiemelkedő erénye. Ugyanakkor a kvalitatív eredmények kevésbé vannak elméletileg „visszakötve” a korábban felépített fogalmi kerethez. A bemutatott interjúrészletek gazdagon és színesen illusztrálják a fő gondolatmenetet, azonban ezek mélyebb reflektálása – például a hálózati struktúrák és a szubjektív jelentések közötti kapcsolat pontosabb kidolgozása – tovább növelhette volna az elemzés hozzájárulását nemzetközi elméleti diskurzushoz.

Bár a kötet erősen kapcsolódik a nemzetközi szakirodalomhoz, a legfrissebb, kifejezetten a COVID-19 alatti digitális kapcsolattartásra és online hálózatokra vonatkozó kutatási eredmények csak érintőlegesen jelennek meg benne. Tekintettel arra, hogy a pandémia egyik kulcsjelensége éppen a kapcsolatok digitalizálódása volt, ennek mélyebb integrálása – akár önálló alfejezet formájában – tovább gazdagíthatta volna az elemzést.

A disszertáció átfogó értékeléséhez hátrébb kell lépnünk, és a teljes eddigi Albert-életmű valamint a szociológia tudományában az utóbbi évtizedekben zajló változások kontextusában kell megvizsgálnunk a tanulmányt.

A Socio.hu folyóirat szerző által is idézett Covid-különszámában a következőképpen foglaltam össze azt, hogyan látom azt, mit tudott segíteni a szakma a társadalomnak a pandémia alatt:

[A] mostani járvány kezelésének társadalomtudományi megalapozásával jórészt már elkéstem...[Ugyanis] a szociológiai kutatások túl nagy hányadát határozza meg az a cél, hogy közvetlenül nyújtsunk segítséget a legelesettebbeknek; és ez a törekvés éppen a segítségnyújtási képességeinket ássa alá a mostanihoz hasonló váratlan válsághelyzetekben...[A] szociológusok közvetlen tűzoltási vágya impliciten leértékel minden olyan társadalomtudományi kutatást, amely csak közvetetten alkalmazható, vagy nem tudjuk, hogy mikor lesz egyszer közvetlenül alkalmazható a társadalom bajainak gyógyítására...Az érdeklődési területek ilyenfajta koncentrációjára a 20. század második harmadára kialakult számos szakszociológia lassú térvészéhez vezet. A társadalom számos alrendszerének és a társadalmi cselekvés számos aspektusának vizsgálata ma már nem elég szexi...Így aztán váratlan válságokban valódi szociológusokból a napi zeitgeist lángja körül tolongó aktuológusokká válunk. Futunk az események után, pillanatképeket készítünk és sajnálkozunk. Pedig ilyenkor elsősorban nem friss kutatásokkal, hanem sokkal inkább hosszú idő alatt megérett tudományos ismeretek átadásával tudunk segíteni. ([Janky 2020](#))

Albert Fruzsina egész szakmai pályafutása alatt az általam a kortárs szociológiából hiányolt szakszociológiát művelt. És több évtizedes munkával megalapozott szakszociológiai tudása miatt tartozott azon kevesek közé, akik már a 'csapálság' elején megalapozott szakmai érvekkel segítették a lezárások körüli diskurzust (ld. pl. [Huszi et al. 2020](#)). És emiatt is tudta, hogy milyen fontos épp e válságos, empirikus kutatási szempontból különösen nehéz időszakban újabb kvantitatív és kvalitatív adatokat felvenni. És ezért is tudott egy elméletileg nagyon jól megalapozott, de közben erősen aktuális, problémaorientált, a szélesebb laikus közönség számára is releváns következtetéseket tartalmazó, a lehető legjobb értelemben vett alkalmazott szakszociológiai munkát letenni az asztalra, amely egyúttal a speciális helyzetben gyűjtött adatok értő feldolgozása révén hozzájárulhat a társas kapcsolatok elméletének továbbfejlesztéséhez is.

Albert Fruzsina szakszociológiai munkásságának van egy olyan szembeszökő jellegzetessége, amely meglátásom szerint különösen nagy szerepet játszott abban, hogy jelen disszertációja, csakúgy mint számos korábbi kutatása a társadalmilag releváns és hasznos szakszociológiai munkák mintapéldányai. Ez pedig a fáradhatatlan, és jelentős részben sikeres törekvés a szakmai hídépítésre.

Mindenekelőtt, jelen disszertációjának elméleti megalapozásában is tetten érhető a társas kapcsolatok hazai kutatásában úttörő szerepet játszó két kutatói kör, az Angelusz-Tardos-féle 'ELTE-iskola' és az új gazdaságsszociológiára építő 'Közgáz-iskola' által a hazai szakmai

diskurzusba behozott irodalom egységes, problémaorientált kezelése. Mindeközben saját modellezési módszere egyúttal hidat képez az említett 'nagy öregek' klasszikus irodalmi tételek közvetlen alkalmazására építő stratégiája, és a 2000-es években szakmába lépő újabb generációk inkább kortárs eredmények továbbgonodolására építő, journal-centrikus munkamódszere között. E két híd-szerep látványos lenyomata Albert Fruzsina társszerzői hálózata.

Továbbá, a disszertáció, ahogy a szerző egész eddigi munkássága minden erőlködés nélkül teremt hidat az elméletorientált, modell-építő és -tesztelő alap kutatás és a társadalompolitikai, sőt kifejezetten alkalmazott klinikai elemzés között. Azaz munkája az utóbbi évtizedek egyik legdinamikusabban fejlődő szociológiaelméleti irányzatát kapcsolja össze a klinikai pszichológia által kezelt problémákkal. Problémaorientált megközelítésének további említésre méltó következménye a kvalitatív és kvantitatív módszerek együttes használata, ami nem ritka, de nem is mindennapos a szakmában.

Elemzésének kérdései ráadásul a társadalomelmélet egymástól élesen eltérő perspektíváit kötik össze: az utóbbi évtizedekben (a szakszociológiákkal párhuzamosan) háttérbe szoruló funkcionista szemléletmódot a jelenleg domináns (tág értelemben vett) konfliktuselméletekkel (különösen az egyenlőtlenségekkel foglalkozókkal). Ez utóbbi elemzési stratégiát kiváltképp termékenynek (és így követendőnek) tartom. Albert szakszociológiája igazi modern fúziós tudomány, a távoli területek közötti gyenge kötések minden erejével.

Albert Fruzsina disszertációja a kortárs magyar szociológia egyik kiemelkedő teljesítménye. A monográfia egyszerre a szerző több évtizedes kutatói munkájának szintézise és egy új kutatási irány kijelölése, amely várhatóan jelentős hatást gyakorol a társas kapcsolatokkal foglalkozó kutatásokra és remélhetően a társadalompolitikára is. A tanulmány értékei alapján Albert Fruzsínának az MTA doktora cím minden kétség nélkül odaítélhető.

Budapest, 2026. április 6.

Janky Béla, DSc